

*Szívem: dalos, virágos temető
Ringasd a holtakat,
Ti árnyak, álmok, vágyak, átkok
Csituljatok alant!*

(Juhász Gyula)

XIII. Írások, újságcikkek, visszaemlékezések

Elevenek és holtak nyugalmanak őrzője

Fresz János éjjeliőr és sírásó

Az ember önkéntelenül is megborzong, ha ezt a szót hallja: sírásó. Hideg, borongós temető, tátongó sír, szegény Yorick koponyája jut eszünkbe róla Shakespeare halhatatlan művéből. És sok-sok szomorúság. A sírásó a gyász, az elmúlás, de ugyanúgy az öröklét ígéretének munkása is. Kicsit tartunk tőle, de tiszteljük is őt. Mestersége ősi és örök. Az egyik legrégebb foglalkozás.

Faluhelyen régebben a sírásók sokrétű feladatot láttak el. Nemcsak a sírok kiásása, hanem a temető gondozása is a kötelességük volt. Emellett nem egyszer az éjjeliőr feladatát is el kellett látniuk: jelezni az órákat, s vigyázni a rendet. Sírásók, temetőgondnokok, polgárőrök, tűz-őrök voltak egy személyben. Elevenek és holtak nyugalma fölött egyaránt őrködtek.

A vörösvári képviselő-testület által 1891. december 19-én elfogadott községi szabályrendelet így írja le az éjjeliőr munkakörét:

„A 2 éjjeli őr, kik a jó magaviseletű lakosok közül fogadtatnak fel, köteles október 1-től április hó 1-ig estéli 8 órától reggeli 5 óráig, április 1-től szeptember hó 30-ig este 10 órától reggeli 4 óráig a községben őrző-
ratot tartani, minden mozzanatra vagy lármára figyelni, az utcákon lár-
mázókat csendre utasítani, vagy a község házára kísérni; tűzvész esete-
ket jelezni, s az elöljáróságnak bejelenteni, tolvajlás vagy rablás észre-
vétele esetén segítséget hívni, a tetteseket kézre keríteni.”

A rendelet szerint kezdetben tehát két éjjeliőrt fogadott fel a község, később azonban már csak egyet. Az éjjeliőr és sírásót minden évben újra kellett választani és meg kellett határozni javadalmazását.

A legelső fennmaradt adat szerint 1915. december 30-án „Scheller János választotta meg 280 korona évi díjazással, egyúttal megállapítást nyertek a sírásás után követelhető díjai: kis sír után 1 korona, nagy sír után 2 korona, ha házastársak lesznek egy sírban eltemetve, az ásás díja 4 korona. A bányászok a fent megállapított díjak kétszeresét fizetik.”

Két év múlva már az éjjeliőr feladatát is el kellett látnia évi 800 korona bérrel. Továbbá kapott „egy-egy kis sírhelyért 2 koronát, egy-egy nagy sírhelyért 5 koronát a községbeliektől, egy kis sírhelyért 3 koronát, egy nagy sírhelyért 6 koronát a bányabeliektől.”

1918. december 30-án Peller Jánost fogadta fel a képviselő-testület „évi 1200, azaz egyezerkettőszáz korona készpénzfizetéssel. A sírásó kap egy-egy kis sírhelyért 2 koronát, egy-egy nagy sírhelyért 5 koronát a községbeliektől, egy kis sírhelyért 3 koronát, egy nagy sírhelyért 6 koronát a bányabeliektől.”

Az összegek emelkedése a korona inflációjának tudható be.

A nagyközség 1921. szeptember 6-án elfogadott szervezési és szabályrendeletének 53. §-a így írja le az éjjeli őr kötelességeit:

„Köteles október 1-től április 1-ig este 8 órától reggeli 4 óráig, április 1-től szeptember 20-áig este 9 órától reggeli 3 óráig őrző-
ratot tartani ellenőrző-óra mellett, ezt, kürtjét a község szerzi be és tartja jó karban. Minden mozzanatra, lármára felügyel, az éjjeli csendzavarókat megin-

ti, engedetlenség esetében feljelenti, a tüzet azonnal jelzi és az előljárósnak jelenti.

Tolvajlást, rablást, ha észrevesz, lármát csap, segítséget hív, a tettest a csendőrségre kíséri.

Gondozza a közterületek, utcák lámpáit, azokat meghatározott időkből felgújtja és eloltja. Végzi a sírásói teendőket.”

A húszas évek elejétől két évtizeden keresztül Fresz János volt a sírásó. Igen elégedettek voltak a munkájával, ezért minden évben újraválasztották.

1922-ben például évi 6000 korona készpénzfizetéssel fogadták fel; ezenkívül kis sírért 15 korona, nagy sírért 25 korona járt neki, idegenektől és bányászoktól ezen díjnak kétszeres összegét volt jogosult elkérni; boncolásoknál a megállapított közösségi napidíj, azaz 250 korona illette meg.

Fresz János unokája, özv. Szikra Györgyné, Teri néni így emlékezik vissza rá:

„A nagypapát mindenki tisztelte. Mindig példásan végezte a munkáját. Nappal a temetőt gondozta és sírt ásott, exhumált, ha kellett, boncolásoknál segédkezett. Éjjel azután a rendet vigyázta. Alabárdjával és kürtjével járta a falut. Jelezte az órákat, kérte, hogy mindenki térjen nyugovóra. Akit 10 óra után még az utcán talált, azt hazaküldte. Akkoriban nem volt szokás éjjel az utcán csellengeni. Emlékszem, szüretkor mindig kiült a temető előtti kereszt mellé, s kért egy-egy kalap szőlőt a gyerekeknek a Placskáról és a Garancsról teli

Fresz János

szekérrel érkező szőlősgazdáktól. Ők mindig jó szívvél adtak is neki...”

1940-ben elkészült az új temetőben a temetőőri lakás, ahová a Fresz család beköltözött. Teri néni így emlékezik vissza a házra:

„Óvodás korú voltam, amikor odaköltöztünk. Akkoriban a temetőőri ház egy szobából, konyhából, spájzból, padlásból állt. Hátról volt még egy kis szoba, és leghátról a kocsiszín, ahol a halottas kocsi állt. Annak idején ugyanis az elhunytakat otthon ravatalozták fel, és a halottas kocsival vitték a temetésre a temetőbe. Régen megvolt már ugyan a temetői ravatalozó, de onnan ritkábban temettek. Mi, gyerekek gyakran játszottunk a halottas kocsin és a sírok között. Télen a temetődombon szánkóztunk. De nemcsak mi, az egész Csobánkai utca ott volt. Soha nem féltünk a temetőben. Anyukám mindig azt mondta nekünk: A halottaktól soha nem kell félnetek, csak az élőktől...”

Fresz János 1943 februárjában meghalt. A szolgálatot, fia vette át, akit szintén Fresz Jánosnak hívtak. Ekkoriban a sírásónak havi 60 pengő fizetés járt, kis sír ásásáért 1 pengő, nagy sír ásásáért 2 pengő javadalmazás illette meg a hozzátartozóktól.

1944-ben Fresz Jánost munkaszolgálatra vitték ki Németországba, ahonnan soha nem tért vissza Magyarországra.

A felesége nehezen boldogult, fel kellett fogadnia embereket, hogy a temetővel kapcsolatos összes feladatot el tudja látni.

1949-ig lakott a Fresz család a temetőben. Ekkor elköltöztek, és a temetőgondozással és sírásással kapcsolatos feladatokat mások vették át.

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 2005. október)

Hoffer Károlyné: A félelemkereső János

A bányatelepi asszonyok – főleg ahol több gyermek is volt – libákat és kacsákat neveltek. Az állatok tollát időnként megfosztották, a tollat könnyű tüll- vagy papírzacskókban száraz helyen tárolták, és téli estén dolgozták fel. Ilyenkor a szomszédasszonyok összeültek tollfosztásra. Ez nekünk, gyerekeknek nagy mulatság volt, ha csendben üldögtünk, nem kellett már nyolc órakor lefeküdni, a vendégeknek készített rumos teából is kaptunk egy kis csészével, és a hájas-lekváros süteményt majszolgatva nagy érdeklődéssel hallgattuk a rémtörténeteket, melyekkel ilyenkor szórakoztatták egymást, miközben serényen fosztották a tollat, s mindenki előtt halomba gyűlt a könnyű, hóféhér pihe.

Egy ilyen történet sokáig borzongatott éjszakánként. Varga néni, egy kicsi sovány öregasszony mesélte, míg a férje a sarokban ülve pipázgattott, s a nagyobb nyomaték kedvéért néha rábólintott, és sercintve egyet, kibökte: „Úgy volt biz’a!”

Az öreg temetőben történt, régen. A temetővel szemben a nagy árok mellett volt a Gechter-kocsmá. Aznap délután valakit temettek, s a végén többen behúzódtak melegedni. A legények külön csoportokban idogáltak, beszélgettek. Köztük János, aki arról volt híres, hogy senkitől és semmitől nem félt, bárki ellen kiállt, és büszkén fitogtatta nagy erejét. Itt is hetvenkedett a többiek között. Közben beesteledett, besötétedett. Valaki odaszólt Jánosnak:

„Na mibe, hogy éjjel nem mersz átmenni a temetőn, mert félsz, hogy az új síron még ott ül a halál?”

„Na mibe, hogy átmegyek, méghozzá éjfélkor, és még a bicskámat is belevágom?”

Fogadtak száz pengőbe. Akkor az nagy pénz volt.

Az órák múltak, a poharak ürültek, és éjfélkor a félelemkereső János elindult a temető felé. A többi legény tisztes távolságban követte, és a temető sarkánál megállva figyelte az eseményeket. Az éjszaka sötét volt és szeles. A hold néha előbújtt az esőterhes felhők mögül. A sötéten magasodó kőkeresztek és sűrű bozót közt elszántan haladt a félelemkereső János. Nem nézett se jobbra, se balra, csak ment egyenesen a frissen

hantolt sírdomb felé. A kíváncsi cimborák hangtalanul, feszült idegekkel figyeltek. És elérkezett a régóta várt pillanat:

János meglendítette a karját, és hosszú pengéjű bicskájával mélyen meghajolva belevágott a sírhalomba. Aztán hirtelen fel akart egyenesedni, de visszazuhant, és elterült a rögökre borulva.

A rémületből felocsúdva egy emberként rohantak oda az eddig némán szemlélődő legények:

„János! János! Mi van veled? Kelj fel, János!” De az meg sem mozdult. Ketten megfogták, megfordították, fel akarták emelni, s akkor látták, hogy a hosszú melles köténye (akkoriban az iparos legények ilyen viseltek) oda van tűzve a tövig földre vágott bicskával. Ezért nem tudott felállni, ő meg azt hitte, húzza a halál be a sírba, és ijedtében meghalt.

Megdöbbenve ültek a tollfosztók, még a tollpihe is megtorpant a körmük alatt.

Végül Varga bácsi ütötte el a gyászos hangulatot. Előjött a sarokból, kivette szájából a pipát, a pihével teli asztal fölé hajolt, és jó hangosan elkiáltotta magát:

„Phüs-phök-phá-pha!” A tollpihék csak úgy repkedtek, kavarogtak az asztal fölött. Az asszonyok mind felugráltak, nekiestek a Varga bácsinak, kapott jobbról, balról, még a szakállát is megrángatták. De az öreg csak kacagott, a sok tollpihe alatt úgy nézett ki, mint egy vidám Mikulás.

A teáskannában újból duruzsolni kezdett a víz, s több szó már nem esett a félelemkereső Jánosról.

A sírjel a hiedelmekben

Megjegyzések Tuti néni történetéhez

A sírjelekhez (a temetési hely megjelölésére készített különféle eszközök, építmények és tárgyak) minden nép folklórában számos hiedelem, babonás szokás, történet fűződik. Hoffer Károlyné, Tuti néni rövid balladisztikus novellája a sírjelekhez kapcsolódó hiedelemtörténetek egyik jellegzetes csoportjába tartozik, amelyet a néprajzi szakirodalomban is leírnak.

Az effajta történetek bátorságpróbáról szólnak, amelynek végén a félelmet nem ismerő legényt elragadja a halál. A történet alapja, hogy a néphit szerint a halott lelke a temetés után még egy ideig a sírjelen tanyázik. Ezért azt nem szabad háborgatni.

Kunt Ernő a következőket írja e történettípusról „Temetők népművészete”³³ című könyvének „A sírjelek a hiedelmekben” fejezetében:

„A történetek ezen csoportja virtuskodó legényről szól, akinek bátorsága próbájaképpen kell éjszaka a temetőben egy megadott sírjelet a sírból kihúzva megfordítani, vagy róla szalagot vinni a temetőn kívül várakozó társainak. A vállalkozó a feladat végrehajtása közben sietségében saját ruháját szorítja oda a megfordítva földbe szúrt sírjellel, vagy fennakad a sír körüli bokrokon. Ijedtében azt hiszi, hogy a nyugalomban háborgatott halott tartja őt vissza, s szörnyethal. A hős tehát mégis pórul jár. Az ifjúi életerő sem fordulhat az elhunytak, az elődök és tiszteletük ellen: azaz az élők nem vethetik el a hagyományokat, mert életükkel fizetnek ezért. A történetcsoport a halottak, a múlt erejét hirdeti, s tiszteletére int, és egyúttal biztosítja a temető védelmét is.”

A Tuti néni által elmesélt – gyermekkorában hallott – történet a fent leírt típusnak egy erdélyi változata. A bányatelepi családok az ország minden részéből érkeztek – így Erdélyből is –, magukkal hozva sajátos hiedelemvilágukat. Ha az öreg erdélyi származású néni a „bicskás” csíki székelyek közül való volt, annál érthetőbb, hogy a történetben nem a fejfát szúrja a félelemkereső legény a friss sírhantba, hanem a bicskáját, amit mindig magával hord.

A hátborzongató történet Kunt Ernő által leírt „fejfás” változata is ismert Vörösváron. Sőt, a vörösvári svábok inkább így ismerik, így tartják „igaznak” ezt a hiedelmet.

„Nem bicskával történt az, egy bicskával nem lehet odaszögezni egy embert a friss sírhalomhoz – igazított ki egy Dózsa György utcai ismerősöm, amikor a történetet említettem neki. – Az úgy volt, hogy a fejfával odaszúrta a köpenyét a sírra, és azt hitte, hogy a halott ragadja meg őt. Ettől úgy megijedt, hogy szörnyethalt. De ez igaz történet, az öregek, akiktől hallottam, a nevét is mondták, meg hogy hol lakott...”

33. Kunt Ernő: Temetők népművészete. Budapest, Corvina Kiadó, 1983.

(A Dózsa György utcát – egykori nevén Új utca – nem véletlenül említettem. Ha másutt nem is, ebben az utcában biztos, hogy jól ismerték az idősebbek a temetővel kapcsolatos hiedelmeket, hiszen valamikor itt volt a falu széle, s az utca közvetlenül határos volt a temetővel.)

Ismerősöm egyébként nem idős ember, ami bizonyítja, hogy ez a hiedelemtörténet mennyire élő még ma is Vörösváron.

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 2007. január)

Hoffer Károlyné: Hótnak hótt a barátya...

Varga bácsi erdélyi származású volt. Nem tudom, mikor és hogyan került Vörösvárra, de emlékszem, a „Jancsi-telepen” lakott, már nem járt le a bányába, hanem a kertészetben volt alkalmazva, pikírozta a palántákat, locsolta slaggal a növényeket, vagy szedte az érett gyümölcsöt. Mi, gyermekek szerettünk körülötte téblábolni. Sok mesét tudott és mondott nekünk, néha igen hátborzongatókat. Megpróbálok egyet felidézni, hogy is volt csak?

Hát az úgy vót. Egy leány nagyon várta vissza a vőlegényit, akit elvittek a háborúba. A falubéli legények java már hazatalált, de az övé még nem. Volt a faluban egy vajákos vénasszony, gondóta, elmegy hezzá, hátha az tudna valamit. Egy napon el is ment, s azt mondta az asszony:

„Persze, tudok ajálni valamit, de ha nem pontosan úgy teszed, ahogy mondok, nagy bajod lehet belőle, jól vigyázd meg a szavamat.”

A lány fogadkozott, hogy így s úgy, mennyire be fogja tartani.

„Akkor hát eriggy ki a temetőbe, s szerezzél egy koponyát. Azt vidd haza, félig öntséd vízzel, holdtölte napján fél tizenkettőkor tedd fel a túszejre, s nézzed. Közben a kötényed kötőjét ódozzad, s kössed, de utojjárra csak egyet kössél rajta. Éjfélre megforr a víz, s akkor megjő a

vőlegényed. Ha fekete lovon jó, akkor már meghótt. S ha nem, akkor élő. A koponyát még húzzad félre a túszej szélire, mielőtt elejbe mégy.”

Na ment is a leány a temetőbe s kapott egy koponyát. Úgy cselekedett, ahogyan a vajákos asszony mondotta vót. Félig vízzel feltette főni, s közbe mind kötötte a kötőjít. Hát pontban tizenkettőkor felforrott a víz, s hajja ám a lódobogást. Utójárra gyorsan csak egyet kötött a kötőjin s máris futott ki a házból a legény elejbe!

„Jössz te vélem, édes rózsám?” – kérdi a legény, s azzal felkapta maga mögé a nyeregbe. A leány nem szóllott, csak átfogta a legény derekát, mert futott vélek a fekete ló. A leány nem is ügylt a színire.

Azt mondja a hótt legény:

„Nézd, mi szépen süt a hold,
Megy egy élő meg egy hótt!
Szerecc-e még, kedves mátkám?”

Ü meg csak szorította a derekát s úgy vágtattak, szinte repültek egyenest be a temetőbe, s ott megállott a ló egy sírgödör szélén, s ugrik le a hótt legény bé a sírba.

Elkapta a leány kötőjét, s rángatta lefele magához a gödörbe, de a kötő kiódozott, mert csak egyre vót megkötve, futott is a leány, ahogy csak bírták a lábai, ki a temetőből, bé az első házba, még kallantyút es rea csukta. Hát amint megfordul, látja ám, hogy a ház közepibe egy nagy asztalon kinyújtóztatva fekszik egy hótt ember. Szörnyen megijede, s bélapult egy szegeletbe. Egyszer csak hajja, hogy a hótt vőlegény veri ám az ablakot s kijabál:

„Hótnak hót a baráttya,
Add ki az élőt!”

De a hóttember csak feküdt. Megest csak veri az ablakot, s erősen kiabál:

„Hótnak hótt a baráttya,
Add ki az élőt!”

Látta ám a leány, hogy a hóttember ül felfele s az egyik lábát mán lógati lefele, majd a másikat és szökne talpra, de abba a minutába elforrt a koponyába a víz és az egész jelenség eltűne.

Ha a koponyát a túszejen félrehúzta vóna, az egésznek előbb vége lett vóna.

Hát ez biza így történt, csak a leány a kötőjét mindétig hijába kereste, mert azt soha meg nem lelte.

A temető felé tekintünk

*Nur Eines um Eines bitt'ich: betet täglich und betet für mich.
Csak egyet, egyet kérek én: minden nap imádkozzatok, és értem is imádkozzatok.*

Közismert és sokat hallott sorok ezek. Jelentőségük így Halottak napja előtt megnövekszik. Gondolkodjunk el e biztató szavakon. Nekünk szólónak tekintsük. Szülőfalumba vissza-visszatérve szívesen meglátogatom gyermekkori játszótársaimat, az ifjúság éveiben velem járókat. Beszélgetéseinkben előkerülnek a régi emlékek, de osztozunk a mának gondjaiban, a sikereknek pedig közösen örülünk.

Az egyik családban a gyerekek és az unokák iránt érdeklődöm. A barátom és felesége szívesen beszélnek lányuk és fiuk sikeréről, a városban közös erőfeszítéssel épített családi otthonaikról. Sok szó esik az unokákról is. Nyári hónapokban szívesen jönnek a nagyszülőkhöz. Ilyenkor hangos a ház, nem úgy, mint most, amikor csak ketten vagyunk. ÖrüljeteK gyermekeiteknek, az unokáknak – mondom nekik. Erre azonban a feleség arca elkomorodik, mintha egy könnycsepp futna le az arcán. Meg is kérdezem: Történt valami szomorító? A férfi kezdi, de mégis elharapja a szót. Feleségéhez fordul: Mondd el te. Könnyeit nyelve halkán elsuttoGja: Nem járnak templomba. Ha meghalok, még egy Miatyánkot sem fognak elmondani értem. A kijelentést alig hallható zokogás kíséri. Csendben maradtunk. Mit is mondhatunk volna hirtelen. Az igazság a jövő megsejtését vetítette elő. Hallgatásunkkal osztoztunk aggodalmában, szíve fájdalmában. Jönnek a

napok, amikor a falvak és városok lakói egyaránt a temetők felé indulnak. Látunk majd nehezen lépkedő időseket. Felötlik a gondolat bennünk, mely szerint jobb lenne, ha otthon maradnának. Ők azonban készültek erre a napra. Szegényebbnek éreznék magukat, ha virágaikat nem tehetnék le szüleik, testvéreik, férjük, feleségük, esetleg gyermekeik sírjára. Ők azonban nemcsak a fehér, a sárga, a lila krizantémokat helyezik remegő kézzel, de mégis gondosan a sírokra. Nemcsak gyertyák gyújtásával bíbelődnek, hanem elcsendesedve, átszellemült arccal imádkoznak. Így emlékeznek elhunyt szeretteikre, a közösen átélt örömökre és nehézségekre. Halkan elrebegett imájukkal megholtjaik számára Isten országának boldogságáért esedeznek. A középkorúak és a fiatalabbak is elindulnak a temetők felé, hogy a sírokat rendezzék.

Drága nagymamák, buzdítsátok gyermekeiteket, hogy gondozzák a sírokat, de ne csak ilyenkor, hanem egész évben. Vigyék magukkal gyermekeiket, a ti unokáitokat. Lássák a sírt, a síremléket, ahol azoknak megfáradt teste nyugszik, akik őket nagyon szerették. A rend csinálását, a virágok elhelyezését mindig kövesse az imádkozás. A hívő ember megáll a sírnál, az ott lévő keresztre tekint, elcsendesedik és így imádkozik: Adj, Uram, örök nyugalmat nekik! És az örök világosság fényeskedjék nekik! Nyugodjanak békességben! Ámen.

Csak az ilyen temetőlátogatás illő a keresztényhez. Mindenszentek ünnepe, Halottak napja előestéje az idén vasárnapra esik. Falunknak lakosai jó szívvel, kellő tisztelettel és sok-sok virággal keresik fel a temetőt. A sírokra tett virágok az ott elmondott imádságok által lesznek illatosak. Bárcsak tudnák sokan, nagyon sokan a síroknál végzett egyéni, de még inkább közös imádkozással a keresztény emberekhez illővé tenni a temetőlátogatást! Ragadjuk meg ezt az alkalmat! Akikkel együtt imádkozunk szeretteink sírjánál, azok imádkozni fognak majd annál a sírnál is, amelybe minket temettek. Ha magunk is csak virágot viszünk, de nem imádkozunk szeretteink sírjánál, akkor majd a mi sírunkra is csak virágot hoznak, és nem gondolnak arra, hogy imádságukkal üdvösségünket előmozdítsák. Hagyományaink szerint november 1-jén este 6-kor a temetőben közösen imádkozzuk a rózsafüzért a megholtakért. Ilyenkor sokan tartózkodnak a temetőben. Bárcsak odajönnének és részt vennének a közös imádkozásban! A rózsafüzér után fél hétkor

szentmise az összes megholtakért. A ravatalozó előtti teret megvilágítjuk. Ez lehetővé teszi az imakönyv használatát. Mégis legtöbben a megvilágított körön kívül állnak meg. A szentmise nem színházi előadás, amelyet csak nézek. A szentmise, a liturgia esemény, történés, amelybe beletartozom én is. Ezért így gondolom. Rászánom egészen ezt az órát, teszem, ami szokás: imádkozom, énekelek, meghallgatom a Bibliát, a pap beszédét, tanítását. Elhatározom, hogy az itt hallottak szellemében élek. A kenyér és bor színe alatt Krisztus megváltó kereszt áldozata az én áldozatom is lesz, éppen az otlétem, a tevékeny bekapcsolódásom révén, a perselybe tett adományaim által.

Kedves szülők! Fogjátok meg gyermekeitek kezét, és vigyétek magatokkal őket halottak estéjén a temetőbe! Imádkozzatok közösen szeretteitek sírjánál! Legyetek résztvevői az egyházközség imádkozásának, a halottak üdvösségéért bemutatott szentmiseáldozatnak!

Labbant Lajos plébános

(Pilisvörösvár Ma, 1992. november)

Magyar temetők Oroszországban

220 emlékmű készült el eddig

Vaskos kötetet tartok a kezemben, amelynek címe: „Magyar hadifogoly-temetők Oroszországban”. A színes fénymásolással készült album 220 emlékmű fotóját tartalmazza, amelyet az elmúlt években állítottak Oroszországban, a II. világháború hadifogoly áldozatainak. Az emlékművek 4-5 alaptípusba sorolhatók, de szinte mindegyik egyedi kialakítású, alig akad két egyforma közöttük. Legjellemzőbb motívumuk az általában fémből készült kettős kereszt. Vannak, amelyek magukban állnak, s vannak amelyek kisebb-nagyobb – sokhelyütt kerítéssel körbevett – sírkertek közepén. Az emlékművek és a temetők gondozottak, esztétikusak, s méltó nyugóhelyül szolgálnak fél évszázada elhunyt honfitársainknak. Az albumot Havasi Irinától, a Hadisírgondozó Iroda munkatársától kaptam ajándékba. Az irodát – amely a HM Hadtör-

téneti Intézet és Múzeum keretén belül működik – halottak napja előtt néhány héttel, a Szovjetunió területén elpusztult vörösvári katonákra és hadifoglyokra emlékezve kerestem fel, és annak okán is, hogy a Képviselő-testület nemrégiben elfogadta a II. világháborús hősi emlékmű tervét.

A Hadisírgondozó Iroda feladatai közé tartozik, hogy Magyarország területén gondozza a katonai temetőket – függetlenül attól, hogy egykor baráti vagy ellenséges hadsereg katonái nyugszanak azokban. Másik fontos feladatuk, hogy a külhonban nyugvó magyar katonák nyugvóhelyét számon tartsák és gondozásukat ellenőrizzék. Az 1949-es Genfi Egyezmény értelmében ugyanis minden ország köteles gondozni az elesett katonák sírjait.

Talán nem tudja mindenki – még a történelmi események által érintett családok közül sem –, hogy Oroszországban ma példamutató módon ápolják az ott elpusztult egykori magyar katonák nyugvóhelyeit. Egy államközi megállapodás alapján az orosz államadósság törlesztéseként – 10 millió dollár összegről van szó – levéltári kutatásokra alapozva folyamatosan feltérképezik a hadifogoly-temetőket, s mind-egyikben emlékművet állítanak az elhunytaknak, nevüket külön névtáblán is megörökítve.

Oroszország egészen szétszórva óriási területen találhatóak ezek a temetők, általában nagyobb üzemek, gyárak közelében. A legtöbben csak néhány vagy néhány tucat honfitársunk nyugszik. Egy-kétszáz hadifogoly földi maradványait őrzik a nyekrilovói, atamanovkai, jeglai sírkertek. A legtöbben a radai (egykor: Tambov) temetőben nyugszanak: 227 áldozatnak emelték az itteni emlékművet.

A sírok felkutatásával, az emlékművek felállításával és gondozásával kapcsolatos teendőket egy orosz–magyar tárcaközi vegyes bizottság végzi éves munkaterv alapján. A jelenleg már elkészült 220 emlékmű mellett, további 48 építését intézik. Szomorú, de még éveken keresztül lesz elég munkájuk, a becslések szerint csak Oroszországban összesen 460-ra tehető a hadifogoly-temetők száma. (Ukrajnával és Moldáviával ugyancsak kötött már megállapodást a magyar kormány a temetők feltárásáról, a kegyeleti munka azonban még nem kezdődött meg. Más FÁK-országgal egyelőre megállapodás sincs.)

Az orosz hatóságok nemrégiben átadták Magyarországnak azt a listát, amely 37 000 elhunyt magyar hadifogoly nevét tartalmazza. A Honvédelmi Minisztérium Központi Irattárának munkatársai az ott fellelhető veszteség-nyilvántartás alapján most azonosítják a neveket.

(A beazonosított nevek az Interneten is olvashatók a következő weboldalon: www.hadifogoly.adatbanyaszat.hu)

Az államközi megállapodás értelmében a hadifogoly-temetőkkal elentétben a hadművelési területeken lévő temetőket feltárásuk után megszüntetik, és az exhumált tetemeket két nagy katonai temetőben hantolják el újra. A 8750 elesett katonának végső nyugvóhelyet nyújtó boldirjovkai katonai temető már megtelt, az újabban exhumált katonákat a most készülő rudkinói temetőben helyezik el. Ez a temető három hektáron, 40 ezer sírhelynek ad helyet. Torokszorító becslés, hogy ez a hatalmas sírkert is előbb-utóbb megtelik majd.

(A II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonák és munkaszolgálatosok listája megtalálható Bús János „Béke poraira” című terjedelmes könyvében is.)

Havasi Irina rendszeresen járja Oroszországot, munkatársaival együtt ellenőrzi a temetők állapotát, és átveszi az újabban elkészült emlékműveket. Legutóbb is 8 nap alatt 5000 kilométert utazott fel egészen Karéliáig, s 17 emlékmű átvételénél volt jelen. Tapasztalatairól így beszél:

– A temetők kevés kivételtől eltekintve gondozottak, gyakran friss virágot is elhelyeznek a sírokon vagy az emlékműveken a helyi lakosok. Egyszer egy öreg nénival találkoztam az egyik temetőben, aki a kertjéből szedett illatos virágokat helyezett el egy magyar katona sírján. „A testvérem Magyarországon esett el a II. világháborúban. Mindig arra gondolok, amikor a virágokat idehozom, hogy hátha az ő sírjára is tesz valaki néhány szálát ott, a messzi idegenben.”

– Örök igazság – mondja Irina –, hogy az elhunyt katona már nem ellenség. Ott, a földben már nincs különbség ember és ember között. Ott már mindenki mindenkinek a testvére. Éppen ezért kötelességünk, hogy emléküket méltó módon ápoljuk.

S hogy mennyire hitelesek, életszerűek ezek a szavak, arra bizonyították, hogy Irina Ukrajnában, Kijevben született. 1994-ben ismerkedett meg egy vörösvári fiatalemberrel, majd három év múlva összeházasod-

tak és Budapestre költöztek. Irina közel három éve végzi felelősségteljes munkáját a Hadisírgondozó Irodában, járja az oroszországi temetőket, s vizsgálja az idős embereket, akik még most is rég eltűnt szeretteik után kutatva keresik fel őket.

– Sokan kérdezik, miért én foglalkozom a sírokkal. Számomra a magyar hadsereg nem volt ellenség. Nem a katonák tehetek a történekről. Ők csak parancsot teljesítettek. 18-20 éves emberek mit tudtak még az életről? Szinte semmit. Egyszerűen így alakult a sorsuk. Odavetette őket. Idős emberek mesélték, hogy a magyar katonák mindig emberségesen viselkedtek, nem kegyetlenkedtek. Emberek tudtak maradni akkor, amikor mások kivetkőztek emberi mivoltukból. Büszke vagyok arra, hogy ezt a munkát végezhetem, hogy méltó emléket állíthatunk a több tízezer szerencsétlenül elpusztult magyar katona és hadifogoly emlékének.

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 2001. október)

Hósi halottakról

Megboldogult gyerekkoromban feladataim közé tartozott az is, hogy anyámat elkísérjem a halottak napja előtti napokban a temetőbe, az elhunyt rokonok és családtagok sírjainak rendbetételét segíteni. Gyermeksírunk is volt. Ezt feldíszítve, a rét felől haladtunk a temető közepe felé, az úttól jobbra gyakran észleltem csöndes, ámde szorgos tevékenységet fejfa nélküli sírok körül. Anyám itt is elhelyezett egy csokor virágot, esetenként meggyújtott egy mécsest, elmondott egy imát.

Mindezen emlékeim az 50-es évek legelejéről valók. Legelső alkalommal még megkérdeztem anyámat, milyen sírok ezek, és milyen rokonaink nekünk? Anyám ujját a szája elé téve halkán csak annyit mondott: német katonáké. Ezeket a kieső helyen fekvő sírokat azóta is figyelemmel kísérem. Ezek a sírok soha sem voltak elhanyagoltak.

Nem úgy a szovjet sírok, amelyek ápolása hivatalból történt. Az ápolás itt főleg gyomtalanításból állt. A német sírokon egyházi virágok,

évelő növények voltak láthatók, és persze virágcsokrok az egész szezon tartama alatt. Jelen sorok írása idején még nem tudtam teljes bizonyossággal beszerezni a sírok gondozóinak nevét és hozzátartozóik beleegyezését nevük közléséhez. Most csak annyit, hogy minden tisztelet megérdemelnek, mert tettük nem egyszerűen humánus, hanem bátor cselekedet is volt.

Akkortájt még alig múlt el a kitelepítés réme, és még minden fasiszta volt, ami a németekkel volt kapcsolatos. Felesleges megjegyezni azt, hogy ezért a munkáért nem járt fizetség. Ezek az emberek a község becsületét szolgálták, a település történelmét írták. Ezért is háborodtam fel annyira, azon hír hallatán, hogy kényelmi szempontból központi helyre akarják szállítani ezeket a holtakat a sírokat eddig önzetlenül ápolók megkérdése nélkül. Miféle erkölcs ez? Még szerencse, hogy a jelenlegi polgármester e témában járatos volt, így idejében meg tudta állítani ezt a gyalázatos akciót. Lehet, hogy nyitott kapukat döngöttek, de célszerűnek tartanék egy erős testületi döntést arra vonatkozóan, hogy ezek a sírok (a szovjeteket is beleértve) maradjanak a város gondozásában. Elvégre a mi hősi halottaink sírját is gondozzák remélhetőleg valahol. Nehogy már valakik a nagy tulajdonszerzési lázban a sok-sok megszerzett építési parcella mellé ezeket a kies helyen fekvő parcellákat is megszerezze!

Szauter Rudolf

(Vörösvári Újság, 2002. április)

Magyar katonai temető a Kárpátokban

Amiről egy megfakult fénykép mesél...

Hasenfratz János bácsi nemrégiben egy megfakult, sötét tónusú fényképet adott a kezembe. A képen katonák állnak – köztük ő is –, egy temető kapujában, valahol a Kárpátok erdeiben. Komor a kép, rövid, de tiszteletet keltő a magyarázat, amit hozzá fűzött, s amit most Halottak napjához közeledvén ideidézek.

Hasenfratz János 1940-ben vonult be katonának. Egy hegyi tüzér alakulathoz került a Kárpátokba, egy Rahó nevű Tisza-menti városkába, ami ma Ukrajnához tartozik. A laktanyájuk a településtől 3-4 kilométerre volt, az erdőben. Innen vonultak ki nap mint nap a hegyekbe gyakorlatozni. Egy alkalommal véletlenül rábukkantak egy első világháborús magyar katonai temetőre. A sírokat szinte teljesen benőtte a növényzet, a kerítés dűledezett.

A gyakorlatot rögtön felfüggesztették, és három nap alatt becsülettel helyrehozták a sírkertet. Bizonyára sokan gondoltak közülük akkor arra: ha egykoron elesnek a hazáért, lesznek majd, akik az ő sírjaikat is gondozni fogják. S valóban később sokakat elragadott a halál a második világháború frontjain.

Sok-sok év telt el a Csodás-völgybeli gyakorlat óta. Vajon mi lett a régi temetővel? Gondozza-e valaki a sírokat, vagy ismét benőtte a rengeteg? Vannak-e magyarok még azon a tájon, akik emléküket enyészni nem hagyják? Kérdések, amikre talán senki sem tudja a választ. Az első világháborúban elpusztult Gyóni Géza szavait küldjük hát a Csodás-völgybe megtisztelni a rég elporladt hősök emlékét:

*Boldog, ki itt jársz, teéretted is
Megszenvedett, ki lent nyugszik, a holt;
Véres harcok verték fel a hírét,
De csak a béke katonája volt.*

Utóirat: Érdeklődésünkre a Honvédelmi Minisztérium Hadisírgondozó Irodájától azt az információt kaptuk, hogy Oroszország után Ukrajnában is megkezdődött a magyar katonai temetők feltárása és helyrehozatala. Eddig három temetőt állítottak helyre: az ungvárit, az ökörmézőit és a vorochtaít.

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 2004. október)

Megújult a temetőben a „főkereszt”

Templomkertben, faluszélen, dűlőutak mentén, temetőkben számtalanszor elhaladunk a népi barokk vallásosság emlékei mellett. A kereszt a török utáni időkben lépett ki a templomból és lett a mindennapi élet, a falusi munka, a paraszti szokásvilág tárgyi elemévé.

Vajon ki és miért állított benneteket? Miféle titkot őriz hallgatások? Hol vannak az emberek, akik hozzátok kötötték az életüket? Kik gondoznak benneteket?

Történeteket, emberi sorsokat, gyakran tragédiákat őriznek e jelek. Lehetnek az emlékezés, a fogadalom, a teljesült kérés, a szerencsés menekülés, a hála, a köszönet jelképei.

Aki keresztet állíttatott, többnyire vállalta a gondozását is. Ha pedig a kereszt állítója vagy annak családja kihalt, néha előlépett egy-egy idősebb asszony, új fogadalmat tett, és tovább gondozta a keresztet.

A vörösvári temető „főkeresztjének” is hasonlóan alakult a sorsa. Mindegy, mikor megyünk a temetőbe, a 103 éves kereszt lábánál mindig friss virágot találunk. Halottak napján sokan még gyertyát is gyűjtanak itt.

Szeptember eleje óta viszont a megkopott, itt-ott mohával benőtt keresztet mintha kicserélték volna! Mindez a kereszt egykori állítóinak Johann Peller és Katarina Keppler utódainak kérésére történt.

– Három-négy évvel ezelőtt derült ki, hogy a keresztet dédszüleim állíttatták. Amikor ezt megtudtuk, rögtön elhatároztuk édesanyámmal, hogy felújítatjuk. Ehhez az elhatározáshoz csatlakoztak rokonaink is – meséli Rubányi István. – Nem is értem, miért ilyen későn jöttünk rá, hogy a keresztet a mi őseink állíttatták, hiszen, aki egy kicsit figyelmebben szemügyre vette, a hátoldalán a múltjával kapcsolatos információkat egyszerűen leolvashatja.

A felújítási munkálatokat Halmai József végezte. – Megtisztelőnek tartottam a megbízást, hiszen egy tartós, az utókor számára maradandó emlékről volt szó – mondja a kőfaragó mester.

István időközben több keresztet is megnézett, míg végül úgy döntött, hogy a keresztben található korpusz, az INRI felirat, a lángoló szív és a kehely bronzból készüljenek. Kérésére a korpusznak a háta nem lapos,

hanem domború lett, így még hangsúlyosabbá teszi a tradicionális, műkőből készült keresztet. A felújítás során a régi betonaljzatra süttöi kőburkolat került. Ide vésték be magyar és német nyelven, hogy a keresztet a leszármazottak 2004-ben újíttatták fel. Ez a néhány szó azért is találó, mert – ahogy Rubányi István hangsúlyozta – a kereszt nem a Peller család leszármazottaié, hanem minden vörösvárié, és mindenkié, aki a vörösvári temetőben jár.

Remélhetőleg még sokáig lesznek idős nénik és férfiak, akik elmondanak előtte egy-egy imát és gyertyát gyújtanak, és lesznek fiatal lányok is, akik virágot tesznek a kereszt lábához.

A felújítás után a márványtáblán található bibliai idézetet is könnyebben olvashatjuk:

*O ihr Alle, die ihr
vorübergehet am Wege,
merket auf, und schauet,
ob ein Schmerz gleich sei
meinem Schmerze.
Klage.: Ver.1,12
Gelobt sei Jesus Christus*

Sax Ibolya

(Vörösvári Újság, 2004. szeptember)

Köszönöm a csodákat!

Dr. Rübl Jánosné, szül. Verbay Magdolna (1916-1998.) halálára

35 évvel ezelőtt egy őszi délelőtt az iskolában Magdi néni a térdére ültetett, s miközben az I. a osztály jóindulatú vigyorgással asszisztált az eseményhez – megtanította nekem az ‚r‘ hangot. „Répa, retek, mogyoró...” – kezdte türelmes szigorral, s én folytattam a magam módján: „...kován veggel vitkán...” De ő végtelen szeretettel és türelemmel addig-addig mondogatta nekem a jól ismert mondókát, hogy magam is megdöbbszem, hogy mire ismét a padba ültetett, már én is

vidáman pergettem nyelvemmel azokat a fránya pergőhangokat: „...rikkant a rigó.”

Ez csak egy volt a mindennapi kis csodák közül, amiket ő idézett elő. Végtelenül tiszteltük őt ezért. Őt, aki megtanított minket a betűvetésre, az olvasásra, a számolásra, megannyi csodás dologra, amelyek nélkül ma nem lennénk azok, akik vagyunk.

Ha jóságos szemébe néztünk, titkok igézete tárult elénk, és mindnyájan azon igyekeztünk, hogy mi is e titkok birtokába jussunk, hogy megismerjük a világot, a természetet, embertársainkat, hogy egyre több és több tudást szívjuk magunkba, hogy egyre ügyesebbek, okosabbak legyünk, hogy Magdi néni megcirógathassa az arcunkat, és megdicsérhessen: „Jól van, kisfiam, látom, te még sokra viszed az életben.”

[...] Szeretet, szerelem, öröm, remény...szavak, amiket Magdi néni nélkül tán még ma sem tudnék kimondani rendesen. Ahogy azt sem, hogy ember és magyar vagyok...

De azt sem, hogy sírás, sírhant, koporsó... Szavak, amik szintén fontosak, mert az elmúlásra utalva arra intenek, hogy tartalmat, értelmet adjak mindennapjaimnak.

[...]

Kedves Magdi néni!

A temetésedre nem mentem el. Nem volt hozzá bátorságom. De ha van még akár egyetlen egy eldugott, rejtett dimenzió is a világ-egyetemben, ahová eljut a hangom, üzenem neked – sok száz tanítványod nevében is:

Köszönöm mindazt a sok szépet és jót, amit tőled kaptam!

Köszönöm a csodákat!

Fogarasy Attila

(Vörösvári Újság, 1998. augusztus)